

Queer-Qrister – Vad fan gör du i min barnbok?

I **NOVEMBER 2007** startade en tråd på diskussionsforumet Familjeliv. se med rubriken "Queer-Qrister – Vad fan gör du i min barnbok?". Den började med ett inlägg av signaturen Oliwa, som köpt *Den gröna barnkammARBOKEN* som getts ut samma år. Boken är en antologi med berättelser, rim och ramsor men även ett alfabet, som under bokstaven Q har Qrister queer, en person med oklar könstillhörighet såtillvida att han är iklädd kjol och blus, har mustascher, lurviga ben och bröst. Det är alltså denna figur som föranledde Oliwa att skriva: "Själv har jag bara en MYCKET vag aning om vad Qrister Queer kan tänkas syssla med. Min svärmor hade aldrig ens hört ordet. Ok, folkbildning kanske behövs, men är en barnbok rätt ställe!? Är inte det en sexuell läggning eller inriktning eller nåt?? Oavsett vill jag inte ha Qrister i min barnbok."

Queer-Qrister väckte alltså starka känslor, kanske för att han dök upp i ett sammanhang där han inte var väntad, nämligen en barnbok som enligt baksidestexten innehöll bland annat "kära favoriter som Pippi och Pettson, Mamma Mu och Alfons". Men Qrister var inte den enda queera barnboksfiguren detta år. I ABC-boken *Magic, Cilla & Baby – ramsor om tjejer, killar och grejer* av Eva Lundgren kunde man under bokstaven Q som i queer läsa om Qvintus, som "har 2 morsor; Annkatrin och Rut, / 1 syrra och 2 brorsor, / farsan heter Knut." I de bägge böckerna får således begreppet queer representera skilda företeelser. I den ena är det en vuxen person med oklar könstillhörighet, medan det i den andra handlar om ett barn som har två mammor och en pappa.

Qrister och Qvintus var banbrytande genom att vara de första uttalat queera karaktärerna i den svenska barnboksvärlden. Dock har en rad bil-

derböcker getts ut de senaste drygt tio åren med ambitionen att skildra både barn och vuxna som likt Orister avviker från genusnormen eller som likt Qvintus lever i en familj där en eller båda föräldrarna lever i samkönade relationer. I vissa böcker placeras det queera i en realistisk kontext. I andra skildras ämnet i berättelser där aktörerna är sagofigurer eller djur som exempelvis i *Prinsessan Kristalla* (2008), som berättar om en prinsessa som blir kär i en flicka av folket, och i *Jösta och Johan* (2010), som handlar om två giraffer av mankön som adopterar en krokodilunge. De pedagogiska ambitionerna varierar likaså. Vissa böcker har ett klart upplysnings-syfte och vill exempelvis förklara hur det är att leva i en regnbågsfamilj. I andra böcker kommenteras över huvud taget inte karaktärernas sexuella läggning eller inbördes relationer, eller så förekommer queertemat mer som en subtext.

Den danska barnboken *Mette bor hos Morten og Erik* av Susanne Bösche, som publicerades 1981 och översattes till engelska 1983, brukar ses som den första bilderboken som skildrar en familj där en av föräldrarna lever tillsammans med en person av samma kön. Det kom dock att dröja till 1999 innan någon motsvarighet gavs ut i Sverige, nämligen Anette Lundborgs *Malins mamma gifter sig med Lisa*. Boken har ett klart pedagogiskt syfte. Förutom att skildra bröllopet mellan Malins mamma och Lisa, som för övrigt äger rum tio år innan äktenskapslagstiftningen ändrades och gjorde vigsel mellan samkönade par möjlig, vill den också berätta om hur barn kommer till genom insemination. ”Lisa hjälpte till att putta in fröna i min mage”, förklarar mamman. Fröna kommer från Malins pappa, vars pojkvän Niklas dessutom bidragit med frön till Lisa, ”eftersom han också vill bli pappa”. På det allra sista bilduppslaget är det kväll. De fyra vuxna sitter utomhus kring ett bord och äter och Malin vilar i sin pappas famn. Hon tänker på att hon ska bli storsyster: ”Det känns väldigt stort och spännande – Alldeles för stort för att orka tänka på nu – för nu somnar hon i pappas knä ute i natten.”

Även om Malin inte växer upp i en traditionell kärnfamilj har hon en dubbel uppsättning föräldrar, vilka precis som i kärnfamiljen har reproduktionen och omsorgen om barnen som sitt gemensamma mål och intresse. Det är också något som är gemensamt för flera av de böcker som skildrar barn i regnbågsfamiljer. Åsa Karsins *Värsta prutten, Lolly* (2007) skiljer sig visserligen från Lundborgs bok såtillvida att den över huvud taget inte kommenterar det faktum att Lolly lever med två pappor. I stället handlar den om att Lolly kommit på det roliga med att prutta i armhålan, och vad det leder till när hon får följa med mamma, som bor långt borta i en annan stad, på en fest där mamman ska få ta emot ett pris. Också här slutar boken med att Lolly går och lägger sig omgiven av sina föräldrar: ”Alla tre sitter och beundrar sitt lilla barn. De stryker henne sakta över kinden och pussar henne lätt på pannan.”

Det lyckliga och okomplicerade familjelivet tycks vara en gemensam nämnare för de böcker som har regnbågsfamiljen som tema, och utmärkande för de flesta är också att barnet har både mammor och pappor, inte sällan i dubbel uppsättning. Ett undantag är Åsa Karsins *Pinsamt värre, Krille* (2009), som beskriver Krilles semesterresa med sina båda föräldrar, mamma Gittan och mamma Rita, där det inte förekommer någon pappa alls. På samma sätt som i Karsins bok om Lolly är det faktum att Krille har två föräldrar av samma kön heller inget som uppmärksammas. Visserligen uppför de sig pinsamt, som alla föräldrar, men inte värre än att Krille och hans mammor i bokens slut dansar hela natten lång med de övriga hotellgästerna.

Som den amerikanska forskaren Jennifer Esposito uttryckt det med anledning av barnböcker som skildrar familjer med föräldrar av samma kön, finns det en tendens att beskriva dessa som vore de precis som alla andra. Det förefaller också finnas en rädsla för att framställa homosexuella som annorlunda och för att antyda att regnbågsfamiljer kan drabbas av problem som inte förekommer i traditionella kärnfamiljer. Bodil

Sjöströms *Trollen på Regnbågsbacken* (1999) är ett undantag i den svenska utgivningen. I denna illustrerade barnbok får vi följa berättarjaget, som under en av sina hundpromenader kommer till ett ödetorp, där det nu visar sig bo en familj som presenterar sig själva som troll. Familjelivet framstår också i denna bok som idylliskt; här finns två kvinnor som är gifta med varandra, två män som älskar varandra och två barn. Till skillnad från den normalitetsdiskurs som präglar *Malins mamma gifter sig med Lisa* och *Värsta prutten, Lolly*, är det här annorlundaskapet som poängteras. Berättarjaget tycker till en början att familjen framstår som konstiga och nästan lite skrämmande; exempelvis har en av papporna svarta läderbyxor och en läskig tatuering. Men också en av mammorna betonar skillnaden mellan dem själva och alla andra: "Vi vet mer om er än vad ni vet om oss. [--] Ändå kan jag ge mig på att ni pratar en del om oss." Och även om trollmammans också vill betona de likheter som finns mellan dem och de andra, det vill säga att troll också är människor, är detta att vara troll inte okomplicerat: "[H]ur många gånger ska vi behöva ta emot nyfikna besökare som ska glo på oss troll. Tror dom att vi är några apor eller?" Att vara troll innebär alltså att stå för ett utanförskap, att inte vara accepterad av de "vanliga" människorna.

Många barnböcker har det man brukar kalla ett dubbelt tilltal. Medan barn har en tendens att tolka texten bokstavligt kan den samtidigt rymma budskap, ironier och företeelser som endast uppfattas av vuxna. Det är också något som präglar *Trollen på Regnbågsbacken*. Förutom att regnbågsmetaforen tjänar som en signal till den vuxne läsaren om att trollen symboliserar personer med homosexuell läggning, är detta inte något som nödvändigtvis uppfattas av de yngre läsarna. Barnen kan lika gärna förstå bokens budskap som att det inte är så stor skillnad mellan troll och människor, eller möjligtvis att det bara är i trollfamiljer som barnen kan ha två mammor som är gifta och två pappor som älskar varandra.

Det dubbla tilltalet är även något som utmärker Pija Lindenbaums

Lill-Zlatan och morbror raring (2006). Boken handlar om Lill-Zlatan, som egentligen heter Ella. Under en vecka då hennes föräldrar är på Mallorca får hon bo hos mormor. Där finns också tre morbröder, ”som nog jobbar på kontor” och som jämt ska ha fläskpannkaka, och ytterligare en morbror Tommy, som nästan alltid är ”på något annat ställe i världen”, och som mest gillar sushi. Tommy är alltså den äventyrliga och roliga morbrodern, och de är med honom som Lill-Zlatan ska tillbringa dagarna medan föräldrarna är bortresta. Historien, som berättas ur Lill-Zlatans perspektiv, startar i en varm och positiv stämning: ”Tommy tycker så himla mycket om att vara med mig”. Tillsammans gör de massa roliga saker, lyssnar på musik, går på opera eller stannar hemma och leker döden. Så plötsligt en dag sitter Steve i Tommys kök när hon kommer dit, varpå harmonin övergår i svartsjuka. Lill-Zlatan vill att Steve ska gå hem, men först ska Tommy klippa hans hår och sen följer han med dem på fotbollsmatch och därefter på bio. Lill-Zlatan visar med all önskvärd tydlighet sitt missnöje med Steve; hon håller socker på hans skor, spolar vatten på toapappersrullen innan han ska gå på toaletten och kallar Steve och Tommy för ”jäkla bajskorvar” när hon får veta att Steve ska följa med till badhuset nästkommande dag. Vändpunkten kommer en dag då Tommy känner sig dålig och Lill-Zlatan motvilligt följer med Steve ut på gården för att spela fotboll. Till skillnad från Tommy, som inte är något vidare på fotboll, visar det sig att Steve är ”nästan världsmästare”. Boken slutar med att Tommy kryar på sig och att de alla tre spelar en match där Lill-Zlatan vinner.

På samma gång som *Lill-Zlatan och morbror raring* är en bok om svartsjuka rymmer den ett underliggande queertema, vilket här huvudsakligen kommer till uttryck i bilderna. Som Stina Zehtraeus uttryckt det i en recension, framställs Tommy med sin blommiga skjorta, rosa glasögon och ring i örat som ”en bögkliche” (*DN* 2006-08-28). Utseendemässigt skiljer han sig också från sina tre bröder som på en bild figurerar runt matbordet hemma hos mormor med stela miner och korslagda armar iklädda identiska randiga

skjortor och slips. Att Tommy avviker från den hegemoniska manligheten blir emellertid också tydlig i texten. Han är inte bra på att spela fotboll, han tycker om sorgliga filmer som får honom att gråta och förutom att han klipper Steve brukar han också färga håret på Lill-Zlatan. En kanske inte helt tydlig signal är den bok som ligger på ett bord hos Tommy med titeln *Athens*, vilket åtminstone för den vuxne betraktaren kan ge associationer till antikens homokultur. Och även om texten inte explicit röjer något om de bägge människors förhållande, ger Steve ett otydligt svar på Lill-Zlatans direkta fråga om han bor hemma hos Tommy: ”Nja, inte precis.”

Vad som skiljer *Lill-Zlatan och morbror raring* från de ovan nämnda böckerna är att det queera huvudsakligen ligger i bilderna och bara med lätta antydningar förekommer i texten. Men det queera ligger också i framställningen av Lill-Zlatan, som tecknas som ett barn som både kan vara flicka och pojke, och det är först en bit in i boken som läsaren får veta att hon egentligen heter Ella. Också Lill-Zlatan är med andra ord en könsöverskridande gestalt, vilket inte bara markeras i hennes utseende, utan också genom att hon boken igenom får bära omkring på en fotboll. Hennes fotbollsintresse förenar henne för övrigt med huvudpersonen i *Värsta prutten Lolly*. Hon föredrar också att var klädd i fotbollskläder men tar på sig klänning då hon ska på fest med mamma. Dock sliter hon av sig klänningen och uppträder i sin rätta mundering när mamman tar emot sitt pris. Men de nya barnböckerna skildrar även pojkar som överskrider normerna. I Anette Skåhlbergs *Kalle med klänning* (2008) och *Kalle som Lucia* (2009) skildras en liten pojke som gärna klär sig i traditionella flickattribut, dock utan att han för den skull förlorar i status. I *Kalle med klänning* bli han den bästa målgöraren i fotboll, vilket leder till att alla pojkar vill ha klänning. Förutom Qrister queer, som dock bara representerar en enda bokstav i ett alfabet, har det ännu inte getts ut någon bok som skildrar en vuxen transperson i rollen som pappa eller mamma.

Uppsvinget för de queera barnböckerna beror till stor del på de nyetab-

lerade barnboksförlagen, som tagit på sig uppgiften att ge ut böcker med ett uttalat genus- och mångfaldsperspektiv. Dit hör bland annat Olika och Vilda förlag, som startade 2007 och som numera är sammanslagna under namnet Olika förlag AB, samt Sagolikt förlag och Vombat förlag som båda etablerades 2008. De nya aktörerna på bokmarknaden har dock utsatts för kritik. *Dagens Nyheter*s barnboksrecensent Lotta Olsson menar exempelvis att barnböcker som utgår från någon typ av värdegrund förlorar i kvalitet och att det konstnärliga alltid måste gå före uppfostringsnit och "tillrättalagd propaganda där världen är rättvis och fin" (*DN* 2008-05-13). I den debatt som förts har både författare och förläggare kommit med mothugg. Syftet med böckerna är, menar de, dels att skapa förståelse för andra sätt att vara och leva, dels att skapa igenkänning för de barn som inte lever i traditionella kärnfamiljer. Till skillnad från Olsson, som vill bedöma barnböckerna enbart utifrån konstnärliga kvaliteter, framhåller de böckernas bruksvärde. Även RFSL:s tidning *Kom Ut* (2009:2) har försvaret de nya förlagens utgivning: "Det som upplevs som uppfostringsnit av vissa kan vara mumma för en svältfödd hbtfamilj, som inte dagligen får sitt liv och sin familj speglade i film, böcker och visor."

Hur mycket barnläsaren förstår av budskapet i de queera barnböckerna är naturligtvis omöjligt att svara på; samma fråga gäller för övrigt alla böcker som riktar sig till barn. Kanske är det viktigaste att visa på att människor kan vara olika och att familjer kan se ut på många olika sätt. Även om *Qrister* queer väckt vissa negativa reaktioner, möttes han om man följer diskussionstråden också av applåder och bravorop. Och även om somliga böcker har anklagats för att vara alltför propagandistiska har *Qrister* tillsammans med *Qvintus*, Malins två mammor, morbror Raring och många flera barnboksfigurer som inte låter sig inordnas i heteronormen kommit för att stanna.

EVA HEGGESTAD

LITTERATUR

- Bösche, Susanne, *Mette bor hos Morten og Erik*, Fremad København, 1981
Den gröna barnkammARBOKEN, i urval av Eva Dahlin och Annika Lundeberg, Bonnier Carlsen, 2007
- Karsin, Åsa/Arvidsson, Frida, *Värsta prutten, Lolly*, Olika, 2007
- Karsin, Åsa/ Bektašević, Karin, *Pinsamt värre, Krille*, Olika, 2009
- Lindenbaum, Pija, *Lill-Zlatan och morbror raring*, Rabén & Sjögren, 2006
- Lundborg, Anette/Tollerup-Grkovic, Mimmi *Malins mamma gifter sig med Lisa*, Eriksson & Lindgren, 1999
- Lundgren, Eva *Magic, Cilla & Baby – ramsor om tjejer, killar och grejer*, Vilda, 2007
- Sjöström, Bodil/Öhrn, Åsa, *Trollen på Regnbågsbacken*, Atlas, 1999
- Skåhlberg, Anette/ Dahlquist, Katarina, *Prinsessan Kristalla*, Sagolikt, 2008
- Skåhlberg, Anette/ Dahlquist, Katarina, *Kalle med klänning*, Sagolikt, 2008
- Skåhlberg, Anette/ Dahlquist, Katarina, *Kalle som Lucia*, Sagolikt, 2009
- Skåhlberg, Anette/ Dahlquist, Katarina, *Jösta och Johan*, Sagolikt, 2010